

**KILIÁN ISTVÁN: A PIARISTA DRÁMA ÉS SZÍNJÁTÉK
A XVII–XVIII. SZÁZADBAN. ISKOLAI SZÍNJÁTÉKAINK TÉMARENDJE
EGY REPREZENTATÍV JEZSUITA MINTA ÉS A TELJES PIARISTA
FELMÉRÉS ALAPJÁN**

Budapest, Universitas Kiadó, 2002, 429 l.

Ez a monográfia Kilián István eddigi életművére teszi föl a koronát, hiszen – mint a könyv irodalomjegyzékéből is kiderül – a szerző 1967 óta publikál a 18. századi iskolai színjátszással kapcsolatos tanulmányokat. Kutatási területe kezdetben a mai Magyarország északkeleti felére terjedt ki, majd pedig az 1980-as évektől megkezdte a piarista iskolai színjátszással kapcsolatos adatok gyűjtését az ország teljes területéről. Ennek végeredménye *A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma* című sorozatban 1994-ben megjelent piarista adattár volt, amely ennek a monográfiának is alapját képezi.

Kilián István azonban többre vállalkozott annál, mint hogy az adattárában föltárt adatokat tematikai szempontból elemezze. A kötet első, méghozzá igen terjedelmes része ugyanis párhuzamként öt jezsuita iskola (Nagyszombat, Pozsony, Székesfehérvár, Eger, Sárospatak) színpadának tematikáját és közönségét mutatja be, ami annál értékesebb, mivel a jezsuita színháztörténeti adatokat összegyűjtő Staud Géza nem foglalta össze kutatási eredményeit. A szerző ezeket a fejezeteket az 1970-es és az 1990-as években önállóan megjelent tanulmányai alapján állította össze. Talán érdemesebb lett volna azonban ezeket jobban összefésülni, mivel kissé zavaró, hogy egyes adatok hasonló összefüggésben akár három-négy helyen is említésre kerülnek.

A kötet következő fejezetei az egyes piarista iskolák színjátszását mutatják be

alapítási sorrendben. Ezek a fejezetek a kötet igazi újdonságai, hiszen ilyen részletes elemzések és ismertetések egy-két iskola kivételével (Podolinról, Kisszebenről és Nyitráról a szerzőnek már korábban megjelentek tanulmányai) még nem készültek. Sajnos azonban nem kapunk arra választ, hogy a magyaróvári, szentannai és kőszegi iskolák színjátszása miért maradt ki ebből a kötetből is, csakúgy, mint az 1994-es adattárból. Pedig a magyaróvári iskola nem is régen megjelent története szerint például 1762-ben egy *Judit és Holofernes* című darabot adtak elő az iskola diákjai (MIHÁLY Ferenc, SZAKÁLY Ferenc, SZIRÁNYI Péter, *A 250 éves mosonmagyaróvári gimnázium története*, Mosonmagyaróvár, 1989, 29).

Minden egyes piarista iskolai színpad ismertetése előtt rövid bevezető olvasható az iskola, illetve a város történetéről, etnikai és vallási viszonyairól. Ezek azonban olyan részletekre is kitérnek, amelyeknek a színjátékhhoz kevés köze van (pl. a város nevének okleveles előfordulásai), miközben talán fontosabb részleteket homályban hagynak. Több szót érdemelt volna például a konviktusok és az iskolák viszonya, vagy például az, hogy Privigyén működött a magyar rendtartomány noviciátusa is, amelynek növendékei szintén adtak elő darabokat, mint például Kácsor Keresztély *Rosáját* (157–158). A szerző demográfiai adatokat is közöl az egyes városokról, ám érthetetlen, hogy ezeket miért Fényes Elek 1851. évi geográfiai szótárából, valamint a

Révai nagylexikonból merítette, mivel ezek néhol alig, máshol pedig egyáltalán nem fedik a 18. századi viszonyokat. Például Vácott az 1851. évi 2300 református helyett a 18. században egyetlenegy sem élt, mivel a püspök-földesúr kitiltotta őket, és ugyanígy Debrecenben az 1851. évi 2000 fő helyett 100–150 évvel korábban csupán 2–3 állami tisztviselő családja alkotta a katolikus egyházközséget. Érdeemes lett volna tehát korábbi összefoglalásokat, kánoni vizitációkat vagy helytörténeti munkák adatait fölhasználni.

Ráadásul az iskolatörténeti összefoglalókban számos pontatlan, félreérthető megfogalmazás is található. Íme néhány példa. Podolinban a kezdetkor nem lengyel piaristák telepedtek le (135), hanem morvák, sziléziaiak, magyarországi szlávok (szlovákok) és németek, akik Leipnikből menekültek Lengyelországba. Az 1720-as évek privigyei tanárai pedig szintén nem lengyelek voltak (156), hanem morvák, csehek és szlovákok. (Viszont véleményem szerint a podolini piaristák színjátzását 1692 után magyarországi szempontból akár figyelmen kívül is lehetne hagyni, mivel ez a rendház 1782-ig rendi és kulturális értelemben egyaránt Lengyelországhoz tartozott.) Pálffy Pálné nem csak „akart” jezsuitákat hozni a bajmóci uradalomba (147), hanem 1661–1662 között valóban működött ott egy jezsuita misszió. „Szászország prímásérseke” viszont sohasem járt Privigyén (159), mivel ilyen tisztség nem létezett, hanem a szász hercegi családból származó Keresztély Ágost esztergomi érsek támogatta az iskola 1714. évi előadását. A szentgyörgyi ingatlanokat átvevő piaristát nem Bojár Antalnak (167), hanem Baiar Andrásnak hívták. Mosel Antal Pestnek nem polgármestere (219), hanem szindikusa volt.

Az iskolák bemutatása után a szerző külön fejezetet szentel a legjelentősebb piarista színpadi szerzőknek Moesch Lukácstól Simai Kristófig. Itt is akad azonban korrigálni való. Fris György nevű piarista ugyanis sohasem létezett (318–319), hanem a szóban forgó darabot Száraz György (Georgius a S. Catharina, báró Száraz György személynök fia) írta. A tévedés a rövidített „Frater” szó félreolvasásából eredhet.

A pontatlanságok annak is köszönhetőek, hogy a piarista rendtörténet ma még meglehetősen ingoványos terület. A rend történetére vonatkozó források ugyanis „mozgó talajt” jelentenek, hiszen a magyar rendtartomány levéltára még inkább csak fölmért, mint rendezett állapotban van, a magyarországi rendházak államosított iratainak visszaadása még mindig nem történt meg, a szlovákiai állami levéltárak a közelmúltig többszöri átszervezés alatt álltak, a romániai piarista iratok pedig csak mostanában kezdenek előkerülni rejtkehelyeiről. Mindehhez hozzájárul a számos „széttört” fond, amely plébániákra, állami és egyházi levéltárakba szóródott szét. Így ez a monográfia is közöl az 1994. évi adattárhoz képest új adatokat, például a rózsashegyi (270–273) vagy a veszprémi (329) színjátékokról.

Mindez nagyban emeli Kilián István munkájának értékét, ám – sajnos vagy szerencsére – azt is jelenti, hogy ez a monográfia nem biztos, hogy teljesen végleges eredményeket tartalmaz. Az esetleges új források azonban biztosan nem fogják alapvetően módosítani Kilián István munkájának legfontosabb eredményeit, főként a gondosan összeállított tipológiai statisztikákat és ezek alapján azt a megállapítást, hogy a jezsuita és még inkább a piarista

iskolák színpadain túlnyomórészt világi jellegű előadásokat láthatott a közönség, mivel ezek elsősorban nevelési-oktatási, illetve reprezentációs célokat szolgáltak és a kegyesség vagy hitvédelem, illetve a hittedzés csak másodlagos elemek voltak. A két rend közötti legfontosabb különbség abból állt, hogy a piaristák a nevelést még inkább előtérbe helyezték, mint a jezsuiták, a reprezentációhoz pedig kisebb anyagi eszközökkel rendelkeztek. A két rend összehasonlításakor egyébként tekintettel kell lennünk arra is, hogy bár a piaristák Magyarországon – főként a korszak vége felé – a jezsuitákkal vetekedő nagyságú iskolahálózattal rendelkeztek, európai viszonylatban a két rend nem volt „azonos súlycsoportban”. Ezért támaszkodtak tehát a magyar piaristák is a nemzetközi jezsuita színpadi irodalomra.

Az összegző munka során azonban kirajzolódnak azok a területek is, ahol még további feladatok várhatnak a drámakutatásra. Alaposabb föltárássra szorulnak például az iskolai színjátékokkal kapcsolatos rendelkezések, hiszen ez a monográfia sem használta föl sem a piarista tartományi káptalanok határozatait, sem SÁNTHA György alapvető összeállítását a rendalapító színjátszással kapcsolatos véleményéről (*San Jose de Calasanz*, Madrid, 1956, 1984), és elgondolkodtatóak a kötetben csupán lokálisan említett 1779. és 1794. évi tiltó rendeletek is (269, 309). Több efféle helytartótanácsi rendelet nem volt?

Új eredményeket hozhat a piarista könyvtárjegyzékek és muzeális könyvtárak kutatása, az oktatás- és zenetörténeti szempontú vizsgálat. Például Bolla Márton „éneki szerzeménye” valószínűleg jobban érthető, ha nem „lírai versegyüttesként” (306), hanem kantátaként értékeljük. Végül pedig talán egyszer előkerülnek azok a források is, amelyeket Takáts Sándor használt a 19. század végén, és kiderül, hogy miben tévedett és miben hihetünk neki.

A kötetről szólva meg kell még jegyezni, hogy apparátusa sajnos nem teljesen felel meg az elvárásoknak. Zavaró, hogy a közvetlen források és az azokra vonatkozó szakirodalmi hivatkozások egy-egy lábjegyzeten belül nem válnak el. Néhol megelégszik a szerző saját vagy Staud Géza adattárának idézésével, máshol pedig kiírja a teljes forrást is. Például Privigyénél minden oldalon 4–5-ször szerepel, hogy „Catalogus studiosorum Collegij Prævidiæ Scholarum Piarum Ab Anno Domini 1666–1752. KKL V. 174. 43.” és még néhány szakirodalmi hivatkozás, amikor elég lett volna az 1994-ben megjelent adattárra hivatkozni. Különösen bosszantó, hogy több, a lábjegyzetekben rövidítve idézett művet nem lehet megtalálni a bibliográfiában (pl. Dongó 1909, Papini 1894, Junker 1896, Filtsch 1887, Prónai 1912). Mindezek ellenére is alapvető monográfiával lett gazdagabb a magyar irodalomtörténet.

Koltai András